

Λένα Διβάνη

**ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΤΕ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
Η ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ**

Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ δέσμευση της Ελλάδας απέρρεε από το 3ο Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 22.1/3.2.1830, κατά το οποίο εξασφαλιζόταν θρησκευτική, αστική και πολιτική ισότητα αδιακρίτως πίστεως στους κατοίκους της Ελλάδας που ακολουθούσαν το καθολικό δόγμα. Η προστασία επεκτάθηκε στους Καθολικούς των Επτανήσων με το άρθρο 4 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17/29.3.1864.

Το άρθρο 8 της Συμβάσεως περί διαρρυθμίσεως των ελληνοτουρκικών συνόρων της 20.6/2.7.1881 εξασφάλιζε θρησκευτική ελευθερία και κοινοτική αυτονομία στους μουσουλμάνους της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Η προστασία περιέλαβε και τους μουσουλμάνους των Νέων Χωρών με το άρθρο 11 της Συμβάσεως των Αθηνών της 1/14.11.1913. Την ίδια χρονιά με την ανταλλαγή επιστολών Βενιζέλου-Μαγιορέσκου (23.7/5.8.1913) παρασχέθηκε αυτονομία στα σχολεία και τις εκκλησίες των Κουτσοβλάχων και δικαίωμα επιχορήγησης τους από τη ρουμανική κυβέρνηση.¹

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα, όπως και 13 ακόμα ηττημένα ή ασταθή κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων,² αναγκάστηκε να υπογράψει στις Σέβρες την 28.7/10.8.1920 Συνθήκη περί προστασίας των εθνικών, γλωσσικών και θρησκευτικών μειονοτήτων.³ Η συνθήκη αυτή, που υπογράφηκε μαζί με την ουδέποτε ισχύσασα Συνθήκη των Σεβρών, ετέθη εν ισχύ, σύμφωνα με το 16ο πρωτόκολλο της Συνθήκης της Λωζάνης του 1923, την 6.8.1924.

Από τη στιγμή εκείνη η μεταχείριση των μειονοτικών κατοίκων της Ελλάδας ήταν υπό την υψηλή εποπτεία του νεαρού και ευαίσθητου σε τέτοια θέματα διεθνούς οργανισμού, της ΚτΕ.⁴

Η Συνθήκη των Σεβρών, όπως και οι υπόλοιπες ανάλογες συνθήκες, συνετάγη κατά το πρότυπο της πολωνικής (Βερσαλλίες 28.7.1919) που ήταν και η πρώτη μειονοτική συνθήκη. Εκτός των γενικών προστατευτικών διατάξεων που επαναλαμβάνονταν πανομοιότυπα, σε όλες τις συνθήκες υπήρχε η λεγόμενη διάταξη ασφαλείας κατά την οποία τα μειονοτικά κράτη αποδέχονταν ότι «παν μέλος του Συμβουλίου της ΚτΕ έχει το δικαίωμα να εφιστά την προσοχήν του Συμβουλίου επί πάσης παραβιάσεως ή κινδύνου παραβιάσεως μίας οιασδήποτε των υποχρεώσεων τούτων και όπως το Συμβούλιον προβαίνει εις την ενέργειαν και δίδη τας οδηγίας αίτινες θα εφαινοντο αυτώ προσήκουσαι και αποτελεσματικά διά την περίστασιν». Οι μειονοτικές χώρες αποδέχονταν επίσης ότι κάθε διχογνωμία που θα προέκυπτε επί μειονοτικών θεμάτων θα εθεωρείτο διαφορά διεθνούς χαρακτήρος κατά τους όρους του άρθρου 14 της ΚτΕ.⁵

Οι μεσαίες και μεγάλες δυνάμεις της εποχής δεν ανέλαβαν οι ίδιες καμιά υποχρέωση απέναντι στους μειονοτικούς πληθυσμούς που ζούσαν στα εδάφη τους. Επέβαλλαν απλώς τη μειονοτική προστασία στα αδύνατα ανατολικά κράτη ως αντίτιμο της ήττας ή των καινούργιων τους συνόρων. Το γεγονός αυτό φόρτισε αρνητικά την εφαρμογή των μειονοτικών συνθηκών από τα κράτη που εξαρχής τις αντιμετώπισαν ως προσβολή της κρατικής κυριαρχίας τους.⁶ Η αγανάκτηση των κρατών αυτών για τη μονομερή εφαρμογή ήταν τελικά ένας από τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στην αποδυνάμωση και εν τέλει τη διάρρηξη του συστήματος μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η γενικότερη αξιολόγηση της φιλοσοφίας του συστήματος δεν είναι της παρούσας.⁷ Σημειώνεται μόνον ότι το σύστημα, γέννημα μιας εποχής που είχε λάβαρο την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, είχε στόχο να εξισορροπήσει κάποιες αδικίες που έγιναν κατά τη χάραξη των συνόρων εξασφαλίζοντας ειρήνη και δικαιοσύνη. Είναι προφανές ότι η πολιτική διάσταση του συστήματος ήταν κατά πολύ ισχυρότερη από την ανθρωπιστική.

Η συνθήκη των Σεβρών, εκτός των κοινών,⁸ περιείχε και τις εξής, ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, διατάξεις διά των οποίων

- υποκαθίσταται η προϋπάρχουσα μειονοτική προστασία και ο αντίστοιχος έλεγχος των Αγγλο-Γάλλων (προοίμιο συνθήκης)
- παρέχεται τοπική αυτονομία υπό τον έλεγχο της ελληνικής κυβερνήσεως στις κουτσοβλαχικές κοινότητες για τα θρησκευτικά και σχολικά τους ζητήματα (άρθρο 12)
- υποκαθίσταται η Ελλάς στις υποχρεώσεις της Τουρκίας έναντι των μοναχών του Αγίου Όρους που καθορίζονταν από το άρθρο 62 της Συνθήκης του Βερολίνου του 1878 (άρθρο 13)
- εξασφαλίζεται το ιδιότυπο κοινωνικοθρησκευτικό καθεστώς των μουσουλμάνων, με τη γενίκευση και τη συστηματοποίηση των προαναφερθέντων διατάξεων των Συμβάσεων του 1881 και 1913 (άρθρο 14)

Η εφαρμογή του συστήματος στην Ελλάδα

Για την Ελλάδα το σύστημα είχε δύο όψεις. Η μία ήταν ασφαλώς η υποχρέωση προστασίας των μειονοτήτων που ζούσαν εντός των συνόρων της και η άλλη η δυνατότητα προστασίας των Ελλήνων που ζούσαν στο έδαφος των βαλκανικών κρα-

τών, τα οποία συμμετείχαν επίσης στο σύστημα. Πρόκειται για τον ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, της Βόρειας Ηπείρου, της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας.⁹ Όπως θα δούμε στη συνέχεια αναλυτικότερα, η Ελλάδα πολύ περισσότερο ενδιαφερόταν για τον παθητικό αντίκτυπο που θα είχαν οι μειονοτικές συμβάσεις πάνω της χρησιμοποιούμενες «κακοβούλως», παρά για την ενεργητική τους όψη, δηλαδή τη δυνατότητα προστασίας που παρείχαν στους εκτός συνόρων Έλληνες. Υπενθυμίζεται ότι η Ελλάδα περνούσε τότε μια μεταβατική φάση οικονομικής και πολιτικής κρίσης και είχε μεγάλη ανάγκη τη διεθνή στήριξη της ΚτΕ. Για ένα κρίσιμο χρονικό διάστημα, ιδίως κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, είχε τεταμένες σχέσεις με όλους σχεδόν τους γείτονές της και αδιάφορες επαφές με τις παραδοσιακές προστατίδες δυνάμεις. Ελλείψει μεγάλης ηγετικής φυσιογνωμίας, οι διπλωμάτες καθόριζαν σε μεγάλο ποσοστό την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας με τα δικά τους κριτήρια και την εμπειρία τους. Το κοσμοπολίτικο πνεύμα μιας γενιάς χαρισματικών διπλωματών τούς επέτρεψε να διαγνώσουν και να τονίσουν τη σημασία που είχε για την Ελλάδα το χτίσιμο ενός καλού προφίλ στον πρώτο διεθνή οργανισμό.¹⁰ Έτσι το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών έζησε με το φόβο της διαπόμπευσης ενώπιον των οργάνων της Γενεύης, προσπαθώντας καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου να πείσει πρωθυπουργούς, υπουργούς, νομάρχες και χωροφύλακες ότι είναι εθνικό μας καθήκον να τηρήσουμε τις διεθνείς μειονοτικές μας δεσμεύσεις για να αποκομίσουμε από αλλού οφέλη. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο όφελος ήταν η εγγύηση της ΚτΕ στη σύναψη συμφωνίας διεθνούς δανείου για την αποκατάσταση των προσφύγων.

Βάσει αυτού του σκεπτικού, το υπουργείο Εξωτερικών οργάνωσε τμήμα ΚτΕ με αρμοδιότητα τον έλεγχο εφαρμογής

των συνθηκών. Στελέχωσε επίσης τη μόνιμη αντιπροσωπεία της Ελλάδας στην ΚτΕ με πρωτοκλασάτα ονόματα, όπως τον Ν. Πολίτη, τον Κακλαμάνο, τον Δενδραμή κλπ. Από τη μεριά της η ΚτΕ γνώριζε την αναγκαστική πρόσδεση της Ελλάδας στο άρμα της λόγω ελλείψεως άλλων ερεισμάτων και το εκμεταλλευόταν κατάλληλα.¹¹

Οι ξένες μειονότητες στην Ελλάδα

Οι μειονοτικοί πληθυσμοί της Ελλάδας, σύμφωνα με την οπτική του υπουργείου Εξωτερικών¹² κατά το μεσοπόλεμο, διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) την πιο επικίνδυνη ομάδα των πληθυσμών που έβρισκαν έρεισμα σε γειτονικά κράτη, όπως οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, οι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας. β) Τους λιγότερο επικίνδυνους πληθυσμούς που δεν είχαν συγγενικά κράτη στα σύνορα της Ελλάδας, όπως οι Κουτσόβλαχοι (Ρουμανία) και οι Αρμένιοι (Σοβιετική Δημοκρατία του Εριβάν), άρα δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως όργανα για εδαφικές διεκδικήσεις. Σ' αυτήν την κατηγορία εμπίπτουν και οι Εβραίοι (η εβραϊκή εστία στην Παλαιστίνη είχε μόλις ιδρυθεί, αλλά ήταν μακρινή και αδύναμη ακόμα). γ) Τους ιδιότυπους μειονοτικούς πληθυσμούς του Αγίου Όρους (Ρώσους, Βούλγαρους, Σέρβους και Ρουμάνους μοναχούς).

Οι μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης, οργανωμένοι σε τρεις κοινότητες, δεν εξέθεσαν ιδιαίτερος την Ελλάδα στα διεθνή όργανα της ΚτΕ με καταγγελίες. Το παράδοξο εκ πρώτης όψεως γεγονός είναι μάλλον ευεξήγητο αν λάβει κανείς υπόψη τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξε η Μικτή Επιτροπή που επέβλεπε από το 1923 και μετά την ανταλλαγή Ελλήνων ορθοδόξων και μουσουλμάνων. Στην επιτροπή αυτή έφταναν

και έβρισκαν συχνά λύση όλες οι πολλές και ακανθώδεις ελληνοτουρκικές διαφορές. Λειτουργήσε, δηλαδή, με τις ευρύτερες αρμοδιότητές της ως είδος ασφαλιστικής δικλείδας επιλύοντας τα προβλήματα επιτόπου, έτσι ώστε να μη φτάνουν στη Γενεύη. Η λύση συχνότατα δεν ήταν ευνοϊκή απέναντι στην Ελλάδα, αλλά αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα.¹³

Μετά το 1930 οι όποιες οχλήσεις σταμάτησαν εντελώς. Ο Βενιζέλος, συνεπής με την απόφασή του να προχωρήσει στο στερέωμα της ελληνοτουρκικής φιλίας,¹⁴ επέτρεψε τη διείσδυση του κεμαλισμού στον παλαιομουσουλμανικό πληθυσμό της Δ. Θράκης – μια διείσδυση που οδήγησε σταδιακά στην τουρκοποίηση όλων των μειονοτικών μουσουλμανικών ομάδων της περιοχής (Αθίγγανοι, Πομάκοι, Κιρκάσιοι). Οι καταγγελίες στη Γενεύη, που συνηθέστατα υποκινούνταν από το εκάστοτε συγγενικό κράτος, περίπτευαν. Αυτοί που διαμαρτύρονταν στη συνέχεια ήταν οι παλαιομουσουλμάνοι αντικεμαλικοί που είδαν με οργή την εισαγωγή του λατινικού αλφαβήτου, το κλείσιμο των θρησκευτικών σχολείων και των εφημερίδων τους.¹⁵

Οι *σλαβόφωνοι*, την πατρότητα των οποίων διεκδικούσαν οι Βούλγαροι αλλά και οι Γιουγκοσλάβοι, ήταν το μεγαλύτερο μειονοτικό πρόβλημα του Μεσοπολέμου κατά την οπτική του υπουργείου Εξωτερικών. Η μεν Γιουγκοσλαβία, χώρα υπέρ του status quo και με τεράστια μειονοτικά προβλήματα η ίδια, χρησιμοποίησε τους σλαβόφωνους της Ελλάδας μόνο ως ευκαιριακό μέσο πίεσης για να πετύχει άλλους στόχους της.¹⁶ Η Βουλγαρία, όμως, χρησιμοποίησε ανενδοίαστα αυτές τις μειονοτικές ομάδες που ζούσαν έξω από τα σύνορά της, με στόχο να ξεσπάσει αναταραχή στα Βαλκάνια και να ανατραπεί το εδαφικό καθεστώς της συνθήκης των Βερσαλλιών. Από την Ελλάδα ζητούσαν εδαφική διέξοδο στο Αιγαίο

και τη βομβάρδισαν κυριολεκτικά με καταγγελίες ενώπιον της ΚτΕ.¹⁷ Αυτό που η Ελλάδα πίστευε ότι θα λύσει το πρόβλημα, δηλαδή η προαιρετική ανταλλαγή πληθυσμών που συμφωνήθηκε στο Νείγυ το 1919, δεν προχώρησε ομαλά, γιατί τα κομμάτια πίεζαν παντοιοτρόπως τους σλαβόφωνους να μην εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος, ώστε να τους χρησιμοποιήσουν αργότερα. Η Μικτή Επιτροπή που επέβλεπε την ανταλλαγή έκανε τη δουλειά της σε συνθήκες τρομοκρατίας. Τα διορισμένα από την ΚτΕ ουδέτερα μέλη της, φοβούμενα ότι το εχθρικό κλίμα θα οδηγούσε σε αλληπάλληλες μειονοτικές παραβιάσεις, πρότεινε στα δύο κράτη να υπογράψουν το διαβόητο Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ¹⁸ που όριζε αυτούς τους ίδιους επιδιαιτητές στις σχετικές ελληνοβουλγαρικές διαφορές.

Το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών, μετά και από τη θετικότερη εισήγηση του Πολίτη από τη Γενεύη, βρήκε την ιδέα πολύ καλή. Με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου θα είχαμε φιλικούς διαιτητές στις διαφορές μας και θα δείχναμε στους αρμόδιους της ΚτΕ πόσο ευαίσθητοι είμαστε σε μειονοτικά προβλήματα και τι μεγάλη εμπιστοσύνη της έχουμε. Υπενθυμίζουμε ότι το όνομα της Ελλάδας είχε αμυρωθεί κάπως από τα πολύ πρόσφατα γεγονότα του Ταρλίζ¹⁹ και μάλιστα την πιο ακατάλληλη στιγμή, τότε που εκκρεμούσε το διεθνές δάνειο για την αποκατάσταση των προσφύγων. Έτσι ο Πολίτης υπέγραψε με τις ευλογίες του υπουργείου Εξωτερικών το πρωτόκολλο διαπράττοντας ένα από τα μεγαλύτερα διπλωματικά λάθη. Στην ουσία, δηλαδή, υπογράφοντας αυτό το πρωτόκολλο η Ελλάδα παραδεχόταν ότι οι σλαβόφωνοι που ζούσαν στο έδαφος της ήταν Βούλγαροι. Όταν κατάλαβαν το λάθος τους –εξαιτίας των πανηγυρισμών του βουλγαρικού τύπου και των ύβρεων της Γιουγκοσλαβίας μάλλον– έκαναν μια σειρά από ενέργειες για να το ακυρώσουν. Το λάθος τελικά

χρεώθηκε στον Ν. Πολίτη,²⁰ το πρωτόκολλο δεν επικυρώθηκε από το ελληνικό κοινοβούλιο και δεν ίσχυσε ποτέ, αλλά το όνομα της Ελλάδας αμαυρώθηκε στα όργανα της ΚτΕ που το θεώρησαν προσβολή εναντίον τους.

Μετά την υπαναχώρησή της η Ελλάδα υποχρεώθηκε από την ΚτΕ να απαντήσει σε ερωτηματολόγιο σχετικά με τα μέτρα που έλαβε για την καλύτερη μεταχείριση των μειονοτήτων στο έδαφός της. Τον Ιούνιο του 1925 ο Κακλαμάνος δήλωσε σαφώς στο Συμβούλιο ότι θα βοηθήσει τις σλαβόφωνες κοινότητες να οργανώσουν σχολεία αν το επιθυμούν, θα τους βρουν προσωπικό και θα τους τυπώσουν με έξοδα του ελληνικού κράτους αναγνωστικά βιβλία στη διάλεκτο που μιλούσαν.²¹ Οι ελληνικές αρχές τελικά δεν υλοποίησαν τις υποσχέσεις τους. Ποτέ δεν άνοιξε σλαβόφωνο σχολείο της περιοχής και το abecedar που τυπώθηκε ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε. Το υπουργείο Εξωτερικών, όμως, ένιωθε βαριά την απειλή που αποτελούσε αυτή η διεθνής δέσμευση. Φυσικά, για να αποκρούουν τέτοια επιχειρήματα, είχαν το ατράνταχτο επιχείρημα της ελληνοβουλγαρικής ανταλλαγής πληθυσμών, μετά τη λήξη της οποίας 81.984 (απογραφή του 1928) σλαβόφωνοι παρέμειναν σε ελληνικό έδαφος. «Γνωστής ούσης της οξύτητος των φυλετικών παθών εν τη περιοχί εκείνη, οι αισθανόμενοι εαυτούς Σλάβους επωφελήθησαν της μεταναστεύσεως, εις τρόπον ώστε οι εναπομείναντες σλαβόφωνοι είναι κατά τεκμήριον γραικομανείς, ή τουλάχιστον ρευστής εθνικής συνειδήσεως και συνεπώς ρέπουν φυσικώς μάλλον προς την παρέχουσαν πλείονα υλικής φύσεως πλεονεκτήματα (δημοσίας θέσεις κλπ.) πλειονότητα, παρά προς μίαν άναιμον μειονότητα».²²

Το ρόλο του υπουργείου Εξωτερικών δυσκόλεψαν πολύ θερμοάιμες αντιδράσεις, όπως το ελληνοβουλγαρικό επεισό-

διο του 1925²³ που κατέληξε σε κυρώσεις εναντίον της Ελλάδας από την ΚτΕ, και ο κομματικός ανταγωνισμός με επίκεντρο τους σλαβόφωνους. Προτάσεις σαν του Π. Αργυρόπουλου να κηρυχτεί 15ετής κομματική ανακωχή στη Δ. Μακεδονία²⁴ έπεσαν στο κενό. Δύσκολο ήταν και το έργο του υπουργείου στο εξωτερικό και δη στην Αμερική, όπου τα βουλγαρομακεδονικά σωματεία είχαν οργανώσει δραστήρια την προπαγάνδα τους χωρίς ανάλογη οργάνωση από την ελληνική πρεσβεία και τα προξενεία.²⁵ Παρ' όλα αυτά, οι διπλωμάτες προσπάθησαν (ακόμα και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου που εξαπέλυσε κύμα διώξεων εναντίον όλων των μειονοτήτων) να τηρήσουν κάπως τα προσχήματα και να εμφανίσουν την Ελλάδα ως χώρα που σέβεται τις διεθνείς υποχρεώσεις της.

Οι αλβανικής καταγωγής μουσουλμάνοι *Τσάμηδες* ήταν το δεύτερο κατά σπουδαιότητα πρόβλημα του υπουργείου ως αλλόθρησκοι και συνεπώς δυσκόλως αφομοιούμενοι. Η ομάδα αυτή αρχικά ήταν να ανταλλαγεί στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής ανταλλαγής πληθυσμών. Στη συνέχεια, όμως, η Αλβανία με ιταλική στήριξη ζήτησε από τη Συνδιάσκεψη να επιτρέψει στους Τσάμηδες να παραμείνουν στην Ελλάδα γιατί έχουν αλβανική καταγωγή και συνεπώς καμιά σχέση με την Τουρκία.²⁶ Ακολούθησε ένα διάστημα διερεύνησης της πραγματικής καταγωγής των Τσάμηδων από τους αρμόδιους λειτουργούς της ΚτΕ. Οι αρμόδιοι για την εξωτερική πολιτική δεν συγχωρούσαν τον Πάγκαλο που αποφάσισε το 1926 να διακόψει την έρευνα αυτή και να δεχτεί την παραμονή όλων αδιακρίτως στην Ελλάδα – παρά το γεγονός ότι κάποιοι δήλωσαν πρόθυμοι να ανταλλαγούν.²⁷ Έτσι δημιουργήθηκε μια ακόμα μειονότητα που, κατά το υπουργείο Εξωτερικών, απειλούσε την ασφάλεια των συνόρων, εμποδίζε την ομαλή εγκα-

τάσταση των προσφύγων από τη Μ. Ασία και επιπλέον λειτουργούσε ως αντίβαρο στους Βορειοηπειρώτες Έλληνες της Αλβανίας, δημιουργώντας συνεχώς προβλήματα.

Πάνω από 20 καταγγελίες έφτασαν στη Γραμματεία της ΚτΕ εναντίον της Ελλάδας για παραβιάσεις των δικαιωμάτων των Τσάμηδων. Ένα σημαντικό ποσοστό απ' αυτές ήταν υποκινούμενες από την Αλβανία για να δικαιολογήσουν τις δικές τους πιέσεις στις βορειοηπειρωτικές κοινότητες και δη τα ελληνικά σχολεία που τους ενοχλούσαν. Πολλές διαμαρτυρίες προέρχονταν και από τσιφλικάδες μουσουλμάνους, που προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τις μειονοτικές συνθήκες για να μην παραχωρήσουν μέρος της περιουσίας τους στο πλαίσιο του νέου ελληνικού αγροτικού νόμου.²⁸ Η Αλβανία έφτασε στο σημείο να επικαλεστεί το άρθρο 11 της συνθήκης της ΚτΕ, που μιλούσε για απειλή κατά της ειρήνης στην περιοχή, για να χτυπήσει την Ελλάδα στα διεθνή fora. Η κίνηση αυτή απεδείχθη τελικώς μπουμερανγκ και σφράφηκε εναντίον της. Τον Ιούνιο του 1928 το Συμβούλιο της ΚτΕ στήλιτευσε την καταχρηστική επίκληση του άρθρου 11 και υπενθύμισε ότι ο σκοπός του διεθνούς συστήματος μειονοτικής προστασίας ήταν να μη μεταβληθούν οι μειονότητες σε μοχλό ξένης επέμβασης στα εσωτερικά των κρατών.²⁹ Αυτή ήταν μία από τις λίγες ευτυχείς στιγμές της ελληνικής διπλωματίας ενώπιον της ΚτΕ. Τη χαρά της Ελλάδας συμμερίστηκαν τότε και όλα τα μειονοτικά κράτη που ζούσαν με το φόβο της ξένης ανάμιξης στα εσωτερικά τους.

Ένας άλλος παράγοντας που έκανε ακόμα πιο δύσκολο το χειρισμό του προβλήματος των Τσάμηδων από το υπουργείο Εξωτερικών ήταν η ανάμιξη της Ιταλίας με την Αλβανία, που έφτασε μέχρι την προτεκτοροποίησή της. Όταν η εξωτερική πολιτική του φασισμού έγινε επιθετικότερη, οι επιπτώσεις της εμπλοκής αυτής έγιναν αμέσως αντιληπτές στην Τσαμουριά.

Σύμφωνα με πληροφορίες της ελληνικής πρεσβείας στα Τίρανα, είχαν οργανωθεί σε όλη την έκταση της μεθορίου ανταρτικά σώματα Τσάμηδων με ενίσχυση της Ιταλίας. Ο Τσιάνο άφηνε τότε να εννοηθεί ότι η Ιταλία θα βοηθούσε με την πρώτη ευκαιρία την Αλβανία να καταλάβει την ελληνική Τσαμουριά.³⁰ Από εκείνο το σημείο και πέρα η κατάσταση έφυγε από κάθε έλεγχο. Η ιταλική και η αλβανική προπαγάνδα αλώνιζαν στην Τσαμουριά, ενώ οι ελληνικές τοπικές αρχές, με την άδεια του Μεταξά, εφάρμοσαν ακραία κατασταλτικά μέτρα. Η ένταση χριστιανών και μουσουλμάνων κορυφώθηκε λίγο πριν τον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Μία από τις ψευδοαφορές άλλωστε ήταν η δολοφονία του κακοποιού Νταούτ Χότζα από αγνώστους στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Με οδηγίες του Τσιάνο η δράση του ληστή εξωραϊσθηκε μετατρέποντάς τον σε «παλαιό αγωνιστή του αλβανικού αλυτρωτισμού της Τσαμουριάς που θυσιάστηκε για την Αλβανία».³¹

Μόλις ξέσπασε ο πόλεμος, οι Τσάμηδες δέχτηκαν τους Ιταλούς ως απελευθερωτές. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής έλαβαν χώρα τρομερές θηριωδίες εναντίον των χριστιανών της περιοχής.³² Η συμβίωσή τους με τους Έλληνες ήταν πια αδύνατη μεταπολεμικά. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού μαζί με το φόβο πληρωμής για τα εγκλήματα πολέμου που είχαν διαπράξει οδήγησαν μαζικά τους Τσάμηδες στο δρόμο της αυτοεξορίας.

Οι *Κουτσόβλαχοι* δεν κατήγγειλαν ποτέ τις ελληνικές αρχές στη Γενεύη. Αυτό ήταν μάλλον ευεξήγητο. Οι καλές ελληνορουμανικές σχέσεις, η έλλειψη κοινών συνόρων και εδαφικών βλέψεων και ασφαλώς το γεγονός ότι μικρό κομμάτι των Κουτσοβλάχων ήταν «ρουμανίζοντες», κατέστησαν την ομάδα αυτή «εθνικώς ακίνδυνη». Υπενθυμίζουμε ότι η Ρουμανία αντιμετώπιζε η ίδια πρόβλημα μειονοτήτων και ήταν η ίδια αγανακτισμένη από

την παρέμβαση των γειτόνων της με μοχλό το μειονοτικό. Έτσι αρκέστηκε στη χρηματοδότηση των κοινοτήτων που «προστάτευε», χωρίς να δημιουργήσει ποτέ όξυνση. Οφείλουμε να πούμε πως οι ελληνικές αρχές της ανταπέδωσαν την αβρότητα και μεταχειρίστηκαν προνομακά τις κουτσοβλαχικές κοινότητες που διατηρούσαν ανεμπόδιστα σχολεία και εκκλησίες.³³

Οι *Αρμένιοι* που ζούσαν στη μεσοπολεμική Ελλάδα αποτελούσαν ξεχωριστή περίπτωση.³⁴ Μετά την καταστροφή του 1922 περί τους ογδόντα χιλιάδες Αρμενίων κατέκλυσαν την Ελλάδα προερχόμενοι από Μ. Ασία και Ανατολική Θράκη. Η Ελλάδα, παρά τα προβλήματα που είχε, δέχτηκε να τους φιλοξενήσει προσωρινά.³⁵ Ο πληθυσμός αυτός κατά την ΚτΕ ήταν διαβατικός, δηλαδή προσωρινώς φιλοξενούμενος, και είχε τα λεγόμενα διαβατήρια Νάνσεν,³⁶ όπως και οι Ρώσοι πρόσφυγες που σκορπίστηκαν μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση φτάνοντας μέχρι και στην Ελλάδα.³⁷ Υπήρχαν, όμως, στην Ελλάδα (Δ. Θράκη, Μακεδονία) και παλιές αρμενικές κοινότητες εγκατεστημένες εκεί από το 1500 και που αποτελούσαν μειονότητα υπό την προστασία της ΚτΕ. Ούτε απ' αυτούς έφτασε καμιά καταγγελία στη Γενεύη. Το υπουργείο Εξωτερικών το απέδιδε στις εσωτερικές τους έριδες (διαμάχη εθνικιστών με τους αριστερούς), αλλά δεν εφυσύχαζε γιατί είχε την επίγνωση ότι αν παρέμεναν οι πρόσφυγες επί μακρόν σε ελληνικό έδαφος θα διόγκωναν επικίνδυνα την υπάρχουσα ιθαγενή ομάδα.

Για τους *Εβραίους*³⁸ που ζούσαν στην Ελλάδα επίσης δεν υπάρχουν παράπονα του υπουργείου Εξωτερικών. Τους χωρίζει σε δύο κατηγορίες: Τους γλωσσικώς αφομοιωμένους και μάλλον ελληνόφρονες της Κέρκυρας-Ηπείρου-Θεσσαλίας-Χαλκίδας (ή ρωμανιώτες), που ζούσαν από πολύ παλιά στις περιοχές αυ-

τές και τους σεφαραδίτες Εβραίους της Θεσσαλονίκης,³⁹ που είχαν ισπανική και κάποτε γαλλική παιδεία. Από τους πάνω από 70.000⁴⁰ Εβραίους της Θεσσαλονίκης, που ήλεγχαν το 75% των οικονομικών συναλλαγών της πόλης, είχαν αρχίσει να αποδημούν σταδιακά οι οικονομικά ασθενέστεροι μετά την εγκατάσταση της ελληνικής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη. Η σύνθεση του πληθυσμού έχει αλλάξει πλέον με τη μαζική εγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων από τη Μ. Ασία και το εβραϊκό στοιχείο έχει αρχίσει να υποβαθμίζεται. Η κοινότητα ήταν κατά γενικήν ομολογία νομοταγής και φιλήσυχη. Η μόνη διαμαρτυρία τους είχε επίκεντρο την επιβολή της υποχρεωτικής αργίας της Κυριακής που επιβλήθηκε το 1924 και υπονόμεισε το εβραϊκό εμπόριο. Το υπουργείο εκτιμούσε ότι «ουδέποτε παρέσχον ημίν πράγματα από απόψεως μειονοτικής διαδικασίας, ίσως και διότι τυγχάνει όλως εξαιρετικής μεταχειρίσεως».⁴¹ Η αλήθεια είναι πως οι Εβραίοι, αν και σ' αυτούς οφείλεται εν πολλοίς η υιοθέτηση του συστήματος μειονοτικής προστασίας της ΚτΕ,⁴² διατήρησαν σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων το χαμηλότερο δυνατό προφίλ, μη διεκδικώντας δυναμικά προνόμια και αποφεύγοντας τις συγκρούσεις. Οι ίδιοι γνώριζαν πολύ καλά από τη μακρά εμπειρία τους ότι καμιά διεθνής συνθήκη δεν μπορεί να σε προστατέψει από το χωροφύλακα του χωριού ή τη λαϊκή προκατάληψη εναντίον σου. Οφείλουμε, όμως, να επισημάνουμε ότι οι Εβραίοι της Ελλάδας ποτέ δεν έγιναν αντικείμενο ρατσιστικών διώξεων ούτε αποδιοπομπαίοι τράγοι όπως αλλού. Όσες προστριβές υπήρξαν μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων οφείλονταν σε οικονομικές ή και πολιτικές διαφορές και όχι σε ρατσιστικού τύπου διακρίσεις.⁴³

Οι υπόλοιπες μειονότητες που ζούσαν στην Ελλάδα ήταν άνευ σημασίας για το υπουργείο των Εξωτερικών. Οι *Αρβανίτες*, που επέμεναν στο γλωσσικό τους ιδίωμα και οι *καθολι-*

κοί, που ήταν προ 100 ετών αληθινή μειονότητα, ουδόλως διέφεραν από τους υπόλοιπους Έλληνες.⁴⁴

Οι μειονοτικές μοναχικές κοινότητες του Αγίου Όρους δεν ήταν επικίνδυνες μεν από εθνικής απόψεως, αλλά ενοχλούσαν συχνά την Ελλάδα με καταγγελίες στη Γενεύη.⁴⁵ Κατά τους ισχυρισμούς των αρμοδίων του υπουργείου, «Όχι ολιγώτερον ταραχοποιός είναι η μικρά ομάδα των αλλογενών μοναχών του Αγίου Όρους, εξαιρέσει των Σέρβων του Χιλιανδαρίου (...) Αλλά οι Ρώσοι του Αγίου Παντελεήμονος και του Αγίου Ανδρέου, στερούμενοι μετά την κατάρρευση της Αγίας Ρωσίας του παλαιού των πολιτικού ερείσματος, φιλέριδες δε καθ' ἑξιν, οι Βούλγαροι του Ζωγράφου, συνεργαζόμενοι εν παντί με τους Ρώσους και οι Ρουμάνοι του Προδρόμου (...) μας βασανίζουν κυριολεκτικώς με τας προσφυγὰς των εις Γενεύην ανεληθούσας κατά την τελευταίαν εξαετίαν εις ἄνω των 20».⁴⁶

Ελληνικές μειονότητες στα βαλκανικά κράτη

Θα περάσουμε τώρα στον ενεργητικό αντίκτυπο του συστήματος μειονοτικής προστασίας, δηλαδή το δικαίωμα που έδινε στους εκτός συνόρων Έλληνες να διεκδικήσουν καλύτερους όρους διαβίωσης. Όπως προαναφέραμε, η Ελλάδα ουδέποτε έριξε βάρος σ' αυτό το σκέλος. Παρά τις επιθέσεις που δέχτηκε –κυρίως από τα αναθεωρητικά κράτη– η ίδια δεν πέρασε στην απερίθωτη ακόμα και όταν έμπαινε ζήτημα προστασίας Ελλήνων υπηκόων που ζούσαν στο εξωτερικό, κάτι που όχι μόνον είχε δικαίωμα αλλά και υποχρέωση να πράξει. Η στάση αυτή οφείλεται σε πολλούς λόγους. Κατ' αρχήν η Ελλάδα μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο έκανε τη μεγάλη επιλογή. Άφησε οριστικά πίσω της τη Μεγάλη Ιδέα και έκανε στόχο της την ισχυροποίηση του εθνικού κράτους. Δεν